

міським головам і міським радам з огляду на кількість населення, яке проживає на території закладів та підприємств охорони здоров'я комунальної форми власності.

Зважаючи на те, що основна кількість закладів охорони здоров'я в Україні перебуває в комунальній власності і, відповідно, управління ними здійснюється муніципальними органами управління, реформування системи муніципального управління є одним з пріоритетних напрямків реформування системи охорони здоров'я загалом.

Література:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ (в редакції від 01.01.2012). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. *Гладун З. С.* Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації) : монографія / З. С. Гладун. – Тернопіль : Економічна думка, 2005 – 460 с.

3. *Радиш Я. Ф.* Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування : монографія / Я. Ф. Радиш. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 360 с.

Vashev O. Ye., Mazurok O. V. *Development of municipal medicine as part of health care reform.*

The paper deals with the historical aspects of the formation and possible tendencies of municipal medicine, the role of local governments in implementing public health objectives; analyzes the theoretical, methodological and regulatory support for the local authorities' powers in the field of public health.

Key words: public health care, local government bodies, local executive authorities, municipal medicine.

Надійшла до редколегії 19.02.2015 р.

УДК 339.9:331.5

А. О. Надточій,

к.держ.упр.,

*доцент кафедри управління персоналом та економіки праці ХарPI НАДУ,
м. Харків*

ПРИЧИНИ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ОЦІНКА ЇЇ НАСЛІДКІВ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Охарактеризовано показники зовнішньої трудової міграції в Україні. Зроблено аналіз причин трудової еміграції та наслідків її впливу на соціально-економічне положення України.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція; причини міграції; грошові перекази мігрантів.

Населення України постійно зменшується внаслідок демографічних, еміграційних процесів, а останнім часом і через військовий конфлікт на Сході країни. Якщо зменшення населення внаслідок демографічних процесів (зокрема зменшення народжуваності) і поширення процесів його старіння вважається цілком природним, і таким що притаманне розвиненим країнам світу, то зменшення населення внаслідок еміграції вказує на сукупність несприятливих умов всередині країни, які виштовхують населення в міжнародні міграційні процеси.

За сучасних умов існує велика загроза ще більшої активізації еміграційних процесів, що потребує оцінки можливих наслідків істотного вибуття робочої сили за

межі країни і, відповідно, розробки ряду превентивних заходів у регулюванні міграційними процесами. Очевидно, що ця проблема носить комплексний, системний характер, тому її вирішення має базуватися на вдосконаленні соціально-економічної політики держави.

Вагомі теоретичні напрацювання у сфері аналізу зовнішніх міграційних процесів здійснили такі вітчизняні вчені, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Піскун, Ю. Гуменюк та ін. У працях А. Гайдуцького, І. Кукурудзи, К. Кравчука значну увагу приділено впливу міграційного капіталу на економіку країни. Західні науковці зробили значні внески в пояснення причин і напрямів міграцій, такі як Р. Адамс, Д. Массей, Е. Тейлор, Т. Шульц та ін.

Незважаючи на значний доробок вітчизняних і зарубіжних учених, нині недостатньо досліджень присвячено вивченню активізації міграційних процесів за умов політико-економічної кризи. Міграційні переміщення потребують постійного моніторингу й аналізу наслідків їх впливу на темпи соціально-економічного розвитку країни, що актуалізує тему дослідження.

Метою статті є визначення причин активізації процесів зовнішньої трудової міграції населення та їх наслідків для соціально-економічного розвитку України.

З перших років незалежності України ведуться дискусії щодо наслідків зовнішньої трудової міграції громадян України. Дискусії на цю тему загострюються через відсутність однозначної інформації щодо кількості та регіональних особливостей міграції українців за кордон. Різні розрахунки, опитування і дослідження свідчать про відмінність в оцінках на порядок і більше.

Так, закордонний дослідник Ф. Дювел, посилаючись на дані Світового банку, називає Україну другою країною в світі, після Мексики, за величиною міграційного коридору, третьою в списку країн походження емігрантів, після Індії та Китаю, та четвертою в списку приймаючих країн, після Німеччини. Кількісно еміграція оцінена ним у межах 4 – 15 % усього населення або 20 % працездатного населення [10].

У вітчизняних спостереженнях наводяться набагато менші цифри. Так, в обстеженні “Зовнішня трудова міграція населення України” за підтримки Світового банку, Українського центру соціальних реформ і Державного комітету статистики констатує, що існуючі в Україні джерела адміністративних даних і регулярні обстеження не надають достовірних відомостей про міграційні процеси. Так, форма статистичного обліку № 1-ТМ “Звіт про чисельність громадян України, які тимчасово працюють за кордоном” фіксує лише тих українських трудових мігрантів, які були працевлаштовані за допомогою офіційних посередницьких структур; таких заробітчан у 2005 – 2008 рр. нараховувалось 56,5 – 80,4 тис. осіб відповідно, що складає 0,25 – 0,36 % від загальної кількості економічно активного населення за відповідні роки [3].

Згідно з даними проведеного обстеження трудової міграції в 2008 р., з початку 2005 р. до 1 червня 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн мешканців України, з яких майже 1,3 млн перебували за межами України з метою трудової діяльності [4], що складає вже 6,7 % від кількості економічно активного населення або 7,2 % працездатного населення.

У 2013 р. було оприлюднено “Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового дослідження з питань трудової міграції в Україні”, згідно з даними якого виявлено 1,2 млн осіб, які з 1 січня 2010 р. до 17 червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном; що складає 5,4 % економічно активного населення або 5,9 % працездатного населення [4].

Щодо структури мігрантів їх регіонального походження та напрямів міграції обидва опитування наводять дані з незначними відхиленнями. Так, зовнішню трудову міграцію України характеризують такі дані:

- трудові міграції більш поширені серед чоловіків (75 % мігрантів – чоловіки);
- сільські мешканці складають 54,3 % трудових мігрантів (при цьому рівень участі сільського населення у трудових міграціях у 2,9 рази вищий від міського: до міграцій залучено 6,3 % економічно активного сільського населення, тоді як у містах лише 2,2 % міських мешканців, що обумовлено меншою кількістю робочих місць на селі);

- більш високий рівень залучення до трудових міграцій сільських жителів, що спостерігається в цілому по Україні, в основному забезпечується за рахунок західних регіонів (на Заході до трудових міграцій залучено 10,8 % економічно активного населення, тоді як в інших регіонах – менше 2 %). Така ситуація пояснюється нерівномірністю розвитку регіонів України: дохід на душу населення в Донецькій області становив 683 дол. США (за результатами першого кварталу 2011 р.), що на 20 % вище ніж середній дохід по Україні (550 дол. США), у той час як дохід у Чернівецькій області (352 дол. США) був на 37 % нижчим від середнього;

- частка осіб, які мають повну вищу освіту серед трудових мігрантів, – 15,4 %, а питома вага осіб з вищою освітою усіх рівнів – 30,5 %, при цьому питома вага осіб з вищою освітою (усіх рівнів) серед жінок є майже удвічі вищою, ніж серед чоловіків;

- за статусом зайнятості – більшість мігрантів працювали за кордоном як наймані працівники, зокрема на підприємствах було зайнято 63,8 % трудових мігрантів, а у домогосподарствах громадян інших держав – 29,3 %, майже 7 % мігрантів здійснювали підприємницьку діяльність у якості самозайнятих [4];

- найбільшими країнами-призначення вітчизняної робочої сили є Російська Федерація (43,2 %), Польща (14,3 %), Італія (13,2 %) та Чеська Республіка (12,9 %). Серед інших країн, куди спрямовані потоки трудових міграцій є Іспанія (4,5 %), Німеччина (2,4 %), Угорщина (1,9 %), Португалія та Білорусь (по 1,8 %);

- існують суттєві відмінності в напрямках зовнішніх трудових міграцій чоловіків та жінок. Так, серед основних країн-призначення вітчизняної робочої сили перевага жінок спостерігається серед мігруючих до Угорщини (53,0 %) і, особливо суттєва – до Італії (78,5 %);

- видами економічної діяльності українських працівників-мігрантів є будівництво (45,7 % загальної кількості), діяльність домашніх господарств (18,3 %), сільське господарство (11,3 %), торгівля (9,1 %). При цьому розподіл мігрантів за видами економічної діяльності суттєво різниться залежно від статі та країни перебування [4].

Ці дані можна назвати офіційними джерелами щодо масштабів міграційних процесів в Україні. Але ще є різні авторські методики вітчизняних науковців. Так, Ю. Гуменюк, проаналізувавши різні джерела щодо міграційних переміщень, в тому числі і міжнародних, стверджує, що обсяг міграції сягає 4,93 млн осіб [7, с. 281], що складає 24,3 % працездатного населення країни, тобто майже кожен четвертий є трудовим мігрантом.

Отримані на основі різноманітних обстежень (попри відсутність точних даних) оцінки міграційних процесів засвідчують, що найбільш масовим та визначальним для економіки України є на сьогодні трудовий міграційний потік. Україна продовжує втрачати населення в результаті виїзду за кордон. Це вказує на дві проблеми: ризик втрати частини людського потенціалу, що особливо болюче в умовах демографічної

кризи, а також нагальну потребу удосконалити облік міграції, оскільки статистичні дані необхідні для прийняття політичних рішень.

Зроблений аналіз факторів “виштовхування” трудових ресурсів за кордон дає можливість встановити, що визначальним серед них є економічний, зокрема низький рівень оплати праці. Так, в Україні середня заробітна плата у 2012 р. була в 10 – 12 разів нижчою від показників розвинених країн світу, а після 100-ти відсоткової девальвації національної валюти у 2014 р. цей розрив став ще більшим. Так, якщо середня заробітна плата у 2013 р. була 3160 грн, що за курсом долара у 8 грн дорівнювала 395 дол. США, то у 2014 р. та сама заробітна плата, але за курсом долара у 16 грн стала меншою в 2 рази і становила 197 дол. США. Інфляційні процеси (рівень інфляції у 2014 р. офіційно склав 124,9 % річних [5]) негативно позначилися на купівельній спроможності громадян і призвели до зменшення їх реальних доходів. З цієї точки зору, доходи, отримані в іноземній валюті за кордоном, стають ще більш привабливими.

Іншими факторами є сукупність політичних, соціальних та психологічних явищ суспільного буття, серед яких: політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури (традиції) виконання законів, безвідповідальність вищих посадових осіб органів державної влади, недіючі правові механізми захисту прав власності тощо. У сукупності ці фактори формують негативний інвестиційний клімат. Це призводить до того, внутрішні і зовнішні інвестори побоюються вкладати капітал в економіку України через високі інвестиційні ризики. Повільні темпи залучення прямих іноземних інвестицій, яким притаманний перманентний характер, та незначні їх обсяги, віддзеркалюють ставлення зовнішніх інвесторів (рис. 1).

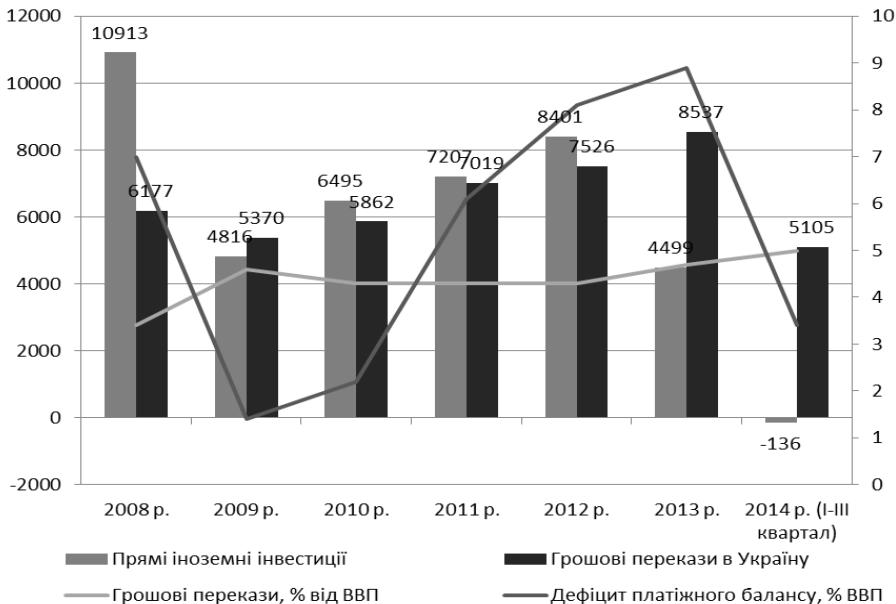

Рисунок 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій та грошових переказів в Україну в 2008 – 2014 рр., млн дол. США

Відсутність довіри внутрішніх потенційних інвесторів до перспектив розвитку країни, зокрема до держави як до надійного партнера, має такі прояви:

– труднощі Національного банку України з розміщенням державних боргових зобов'язань (ОВДЗ) на внутрішньому ринку, через що йому доводиться виходити на ринок зовнішніх запозичень і підвищувати процентні ставки;

– відтік капіталу з України. На 01.10.2014 р. обсяг прямих іноземних інвестицій з України склав 6426,1 млн дол. США, з яких 90,6 % розміщено на Кіпрі. Дані наводяться кумулятивно, з чого очевидно, що їх левову частку було вивезено за 2007-2008 рр., оскільки на 01.01.2007 р. прямі іноземні інвестиції з України склали 221,5 млн дол. США., а на 01.01.2008 р. вже 6196,1 млн дол. США (за даними Державної служби статистики);

– нерозвиненість інститутів недержавного пенсійного накопичення. Свого часу уряд мав надії на розвиток недержавного пенсійного забезпечення, як механізму акумуляції коштів громадян, яке б мало слугувати внутрішнім джерелом інвестування економіки, але цього не відбулось переважно через недовіру населення до недержавних фінансових інститутів та недостатність вільних коштів, які могли б бути джерелом заощаджень.

Несприятливий інвестиційний клімат призводить до того, що не відбувається процесу накопичення капіталу, яке б сприяло збільшенню продуктивності залучених факторів виробництва, в тому числі і праці. Так, більшість робочих місць у реальному секторі виробництва оснащена застарілим трудомістким обладнанням, відсутні (або в незначній мірі) впровадження нової техніки і технології та досягнень НТП. На таких робочих місцях низька продуктивність праці, яка не дає підстав до збільшення рівня оплати праці. Звідси низький рівень оплати праці.

Інша частина зайнятих (за оцінками МОП біля 30 %) вимушена працювати в тіньовій економіці. Причиною цього є низький рівень економічної свободи ведення бізнесу (Україна за індексом легкості ведення бізнесу зайняла 112 місце серед 189 країн світу у 2014 р. [1]). Надмірний податковий тягар та корупція в органах влади не сприяють виходу з тіні значної кількості підприємців (роботодавців). Зайняті в тіньовому секторі отримують порівняно вищий рівень заробітної плати, при цьому не сплачуючи податки до бюджету. Так, держава втрачає значну частку доходів бюджету. Окрім вище зазначеного величезну роль відіграє нецільове і неефективне використання бюджетних ресурсів. Звідси фінансова неспроможність держави забезпечити соціальні стандарти і реалізувати права задекларовані Конституцією України, що негативно впливає на формування соціально-психологічного відчуття буття у такому суспільстві.

Сукупність вищеперелічених факторів виштовхує працездатне, активне, енергійне населення до трудової міграції. У сучасних умовах військового конфлікту і загрози фізичного знищення як людей, так і майна, міграційна активність населення значно підвищується і приводить до активізації внутрішніх переміщень і еміграційних потоків з країни.

Слід зазначити, що для реалізації міграційних переміщень необхідні не лише бажання індивіда (усвідомлення економічної вигоди), але й певні ресурси. Таким чином, виїжджають не найбільш злиденні і знедолені, а ті, хто володіє необхідними ресурсами для цього, в тому числі фінансовим і людським капіталом. Це означає, що держава втрачає найбільш цінне, що може бути у кожній країні – своїх громадян, людський потенціал.

Значні масштаби міграції вимагають від держави формування концепції державної міграційної політики, яка має розроблятися на основі моніторингу та оцінки якісної і кількісної складових міграційних процесів з прогнозами їх потенційного впливу на темпи соціально-економічного розвитку країни. Поки що офіційної оцінки цих процесів у Концепції міграційної політики немає. А значить, не має і мети такої політики, яка може мати лише три варіанти зменшення імміграції/еміграції, збільшення імміграції/еміграції, або залишення статус-кво [6].

Для визначення мети необхідно оцінити вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країни.

Однозначно оцінити такий вплив важко: по-перше, його можна оцінювати як з позиції держави, так і з позиції індивідів. Якщо оцінювати з позиції держави, то вітчизняні і закордонні науковці одностайні щодо позитивних наслідків міграції в одному – трудові мігранти, покращуючи добробут власного домогосподарства шляхом грошових переказів, зменшують загальну соціальну напругу, рівень бідності і послаблюють проблему безробіття в країні (табл.).

Таблиця

Позитивні і негативні наслідки зовнішньої трудової міграції

<i>Позитивні наслідки</i>	<i>Негативні наслідки</i>
Послаблення проблеми безробіття	Поширення проблем, пов'язаних із «соціальним сирітством» у сфері виховання, додаткового соціального нагляду
Збільшення рівня доходів сімей та домогосподарств трудових мігрантів	Беззахисність і дискримінація трудових мігрантів за кордоном внаслідок незнання ними правових норм, прав, мови
Зменшення дефіциту платіжного балансу країни внаслідок отримання сім'ями валютних переказів від трудових мігрантів	Збільшення попиту на імпортні товари, що поглиблює дефіцит платіжного балансу і послаблює національну валюту
Збільшення платоспроможного попиту	У майбутньому можливо проблеми із соціальним захистом (пенсійне забезпечення) трудових мігрантів

Але на грошових переказах слід зупинитись більш детально, через їх неоднозначний вплив:

– грошові валютні перекази збільшують платоспроможність окремих категорій громадян, і як наслідок збільшується сукупний попит на окремі товари і послуги, що слугує джерелом розвитку відповідних галузей;

– грошові перекази стимулюють імпорт через схильність до споживання імпортних товарів і послуг. За даними Державної служби статистики в 2006 – 2012 рр. частка споживчих товарів вироблених за межами України коливалась від 32,6 % до 41,1 % [11]. Коли імпорт перевищує експорт, то торговельний баланс країни буде пасивним, яким він є в Україні з 2006 р., що негативно позначається на економічному стану країни – збільшення попиту на іноземну валюту веде до послаблення національної;

– грошові перекази мають стабільний характер на відміну від прямих іноземних інвестицій, що можна розглядати як надійне джерело надходження іноземної валюти. У 2013 р. грошові перекази становили 8,5 млрд дол. США, тоді як прямі іноземні інвестиції за 2013 р. – 4,4 млрд дол. США;

– грошові перекази можуть покривати дефіцит торговельного балансу країни, як це відбувається у Філіппінах [1]. В Україні протягом 2009 – 2013 рр. грошові перекази коливались в межах 4,6-4,7 % від ВВП, а дефіцит платіжного балансу постійно збільшувався – від 1,4 % у 2009 р. до 8,9 % у 2013 р (рис.). Проте, за попередніми даними, за I – III квартали 2014 р. грошові перекази склали – 5 % ВВП, тоді як дефіцит платіжного балансу – 3,4 % ВВП;

– у тому разі, якщо грошові перекази відкладаються на заощадження (наприклад, у вигляді депозитів в комерційних банках, на накопичувальних пенсійних рахунках), вони є джерелом інвестицій в економіку країну. Але, як зазначають науковці, в Україні схильність до заощаджень є низькою (частка заощаджень в домогосподарствах менша 10 %, що говорить про низький рівень життя), і через це механізм “заощадження – інвестиції” залишається не задіяним [11].

Негативним наслідком зовнішньої трудової міграції є втрата трудового, науково-освітнього потенціалу, на формування якого витрачено чимало коштів і часу (не менше 20 років). Проте, якщо держава не може ефективно використовувати наявні трудові ресурси, про що свідчить високий рівень безробіття і низький рівень оплати праці, то вона і надалі буде їх втрачати.

Позитивні і негативні, з нашої точки зору, наслідки зовнішньої трудової міграції систематизовано у вищенаведеній таблиці.

Підсумовуючи, зазначимо, що з точки зору індивіда еміграція в економічному сенсі має багато переваг, і на фоні погіршення економічної ситуації та наростання соціальної напруги в Україні, кількість бажаючих виїхати в пошуках кращої долі буде збільшуватись.

З точки зору держави – відбувається втрата людського потенціалу, але поки що держава на це не зважає, можливо, через те, що не відчуває дефіциту цього ресурсу. Так зневажливо ставитись до втрати людського потенціалу можна, коли немає жодних перспектив розвитку країни.

Вважаємо, що для мінімізації негативних наслідків міграції необхідно усувати причини, що спонукають людей до масштабної еміграції. Адже, якщо в країні не створено гідних умов для життя і праці, то неминуче люди будуть залишати країну в пошуках і гідного робочого місця та оплати праці, вищого рівня та якості життя. Відомо, що залишають країну не найбільш злиденні, а ті хто має певні фінансові ресурси для міграції; ті, хто володіє такими особистими якостями, як: заповзятливість, енергійність, схильність до ризику; володіє мовою і певними знаннями, вірою в себе. Заможні українці відсилають своїх нащадків на навчання за кордон з тим, щоб вони потім там і залишались. Пересічному громадянину, навіть з вищою освітою, низькокваліфікована, але порівняно високооплачувана робота за кордоном сприймається як омріяний спосіб існування. З економічної точки зору зрозуміло, що людина, яка володіє певним людським капіталом, буде намагатись отримати від нього якомога більший зиск. У такому разі людину можуть утримати від трудової еміграції лише патріотичні відчуття і (або) почуття особистої відповідальності за майбутнє своєї країни.

Але в умовах економічного занепаду превалювання власних інтересів над інтересами суспільства (громади) у посадових осіб вищих органів державної влади, повсюдної корупції, можливості втрати життя і майна через озброєний конфлікт на Сході країни, залишатись патріотом важко.

Така ситуація вимагає рішучих кроків професійних лідерів країни в реалізації довгоочікуваних реформ, і головне політичної волі. Чим більше часу високопосадовці “роблять вигляд рішучих дій”, тим менше у країни шансів змінити ситуацію на краще, окрасити перспективи розвитку не тільки у чорні і сірі тони.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що Україні вкрай необхідно зберегти свій людський, науково-освітній потенціал. Зупинити відтік працездатного економічно активного населення можна, лише забезпечивши створення умов для ефективного його використання. Такими умовами є високопродуктивні робочі місця, на яких випускають конкурентоздатну продукцію, що користується попитом на внутрішньому і світовому ринках.

Тому міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни на основі системного і комплексного підходу, спрямованої на створення привабливого інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечення високих стандартів життя.

Подальшими розвідками в даному напрямку є поглиблене дослідження наслідків еміграції населення, в тому числі на внутрішній ринок праці та соціально-демографічну структуру населення тощо.

Література:

1. Благоприятность ведения бизнеса. Украина. За данными группы Всемирного банка Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org>.
2. Гайдучький А. Міграційний клондайк для України / А. Гайдучький // Дзеркало тижня. 2013. – № 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua>.
3. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні, 2013 р. / Публікація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Зовнішня трудова міграція населення України, 2008 р. / Публікація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Індекс споживчих цін у 1991 – 2014 рр. Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Малиновська О. А. Міграція та міграційна політика : навч. посіб. / А. О. Малиновська. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
7. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти : монографія / Ю. П. Гуменюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 619 с.
8. Огляд приватних грошових переказів в Україну. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
9. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) / Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Dvell F. Ukraine – Europe’s Mexico / Frank Dvell // Central and East European migration. Research Resources Report 13: Country Profile // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.compas.ox.ac.uk>.
11. Kravchuk K. Influence of Labour Migration on the Economy of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://4liberty.eu>.

Nadtochii A. O. Causes for external labor migration and evaluation of its consequences for economy of Ukraine.

Indicators of external labor migration in Ukraine are characterized. The analysis of reasons of labor migration and the consequences of its impact on the socio-economic situation in Ukraine are carried out.

Key words: external labor migration; causes of migration; remittances of migrants.

Надійшла до редколегії 04.02.2015 р.